

UOT 631.67

GƏNCƏ-80 PAMBIQ SORTUNUN OPTİMAL AQROTEKNOLOGİYASI

R.Q.HƏSƏNOV, D.S.MARLAMOVA
Azərbaycan ET Pambıqçılıq İnstitutu

Becərilən hər bir sortun özünəməxsus əkin sxemi, gübrə norması və suvarma rejimləri-texnologiyaları olmalıdır. Əks halda yüksək məhsuldarlığa malik olan sort tez bir zamanda sıradan çıxıb bilər. Bu məqsədlə Gəncə-80 pambıq sortu 2 bitki sıxlığı, 2 gübrə norması və 2 suvarma rejimində tədqiq olunmuş və nəticədə həmin sortun 60x15-1 bitki sıxlığında, $N_{90}P_{100}$ kq gübrə normasında və 65-70-65% suvarma rejimində potensial imkanlarına yaxın məhsul verdiyi məlum olmuşdur.

Açar sözlər: pambıq bitkisi, sort, bitki sıxlığı, gübrə norması, suvarma rejimi, optimal aqroteknika, məhsuldarlıq.

Pambıqçılıq ölkə iqtisadiyyatında xüsusi əhəmiyyətə malik olan sahələrdən biridir. Burada dövlətin strateji maraqlarının qorunması ilə yanaşı, həm də növbəli əkinçilik sisteminin formalaşması, əkin sahələrinin əlaqələrdən təmizlənməsi və taxılçılıq üçün münbit şəraitin yaradılması təmin edilir.

Lakin son illər pambığın emal sənayesinin tənəzzülü pambıq istehsalına da təsir etmiş, əkin sahələri və məhsuldarlıq aşağı düşmüş pambıqçı fermerlərin gəlirləri azalmışdır. Məsələnin digər tərəfi isə fermerlərin əkdikləri pambıq sortları, onların əsas xüsusiyyətləri və becərmə aqroteknologiyaları haqda az məlumatlı olmalarıdır.

Bu məqsədlə yeni yaradılmış və rayonlaşdırılmış pambıq sortlarının optimal aqroteknologiyalarının öyrənilməsi istiqamətində aparılan işlərin davamı olaraq 2012-2014-cü illər ərzində İnstitutun texniki bitkilərin aqroteknologiyası şöbəsində "Gəncə - 80" pambıq sortu ilə təcrübə qoyulmuş və sortun bitki sıxlığından, gübrə normasından, suvarma rejimindən asılı olaraq məhsul vermə imkanları öyrənilmişdir.

"Gəncə- 80" pambıq sortu institutun seleksiyaçı alimləri tərəfindən "Gəncə- 17" sortundan istiqamətli seçmə yolu ilə alınmışdır. Sortun kolu yığcam, piramida formalı, orta hündürlükdədir. Gövdəsi zəif tüklü, yatmağa davamlıdır. Budaqlanma tipi-1-1,5 dir. Bir ədəd monopodial budağı vardır. Yarpaqları orta irilikdə, tünd yaşıl rəngdə olmaqla orta dərəcədə tüklüdür. Çiçəkləri orta irilikdə, açıq limon rəngdə, ləçək və tozuqları solğun sarı rəngdədir.

Qozası orta irilikdə, yumurtavaridir, məhsulu tökülür. Bir qozada xam pambığın kütləsi -5,8 qramdır. Toxumu orta irilikdə, orta dərəcədə tüklü, kül rəngdədir. 1000 dənin kütləsi-120 qramdır. Vilt xəstəliyinə nisbətən davamlıdır. Vegetasiya müddəti 119 gün olmaqla, tez-yetişən sortdur. Potensial məhsuldarlığı 40-50 sen/ha-dır. Müsəbiqəli sort sınağında orta məhsuldarlığı 30,4 sen/ha olmuşdur. Lif çıxımı -34,3%, lif məhsulu 10,4

sen/ha-dır. Lifin uzunluğu- 34,5 mm-dir. Lifin qırılma yükü -4,7 qq, xətti dolğunluğu-6000m/teks. nisbi qırılma uzunluğu-29,2 qq/teks, ştapel uzunluğu 33-34 mm-dir. Lifin texnololi keyfiyyətlərinə görə sort IV tipin tələblərinə uyğundur. Sortun optimal aqroteknikasını öyrənmək məqsədi ilə AzETPİ-nin təcrübə sahəsində, açıq-şabalıdı torpaq şəraitində 1 saylı cədvəldə verilmiş sxem üzrə tədqiqat işi aparılmışdır.

Cədvəl 1. Təcrübənin sxemi

Təcrübə müddətində səpin 40 kq/ha norması ilə

s/s	Sortun adı	Əkin sxemi	Gübrə norması t.e.m. kq		Suvarma rejimi	Təkrarlar			
			N	P		I	II	III	IV
1	Gəncə-80	60x15x1	90	100	65-70-65	1	9	17	25
2	-	60x20x1	90	100	//	2	10	18	26
3	-	60x15x1	150	100	//	3	11	19	27
4	-	60x20x1	150	100	//	4	12	20	28
5	-	60x15x1	90	100	70-70-65	5	13	21	29
6	-	60x20x1	90	100	//	6	14	22	30
7	-	60x15x1	150	100	//	7	15	23	31
8	-	60x20x1	150	100	//	8	16	24	32

15-20 apreldə aparılmış, iki bitki sıxlığı 60x15x1 və 60x20x1 bitki sxemləri, iki gübrə norması $N_{90}P_{100}$, $N_{150}P_{100}$ və iki suvarma rejimi 65-70-65, 70-70-65% öyrənilmişdir.

Təcrübədə fosfor gübrəsinin hamısı şum altına. Azot gübrəsi isə vegetasiya müddətində yemləmə kimi verilmişdir. Vegetasiya suvarmaları TTST. AH-nə görə, əkin sahəsində torpağın nəmliyini müəyyən etməklə aparılmışdır.

I-ci vegetasiya suvarması torpaqda nəmlik 16,2-16,3% olduqda 70% suvarma rejiminə uyğun gəlir ki, bu da 27/VI-1/VII tarixə, 14,9-15,1% olduqda isə 65% rejiminə uyğun gəlməklə 4-10/VII aya təsadüf etmişdir. Sahənin əlaqlanma səviyyəsindən asılı olaraq 4 dəfə kətmənləmə və 3 dəfə kultivasiya aparılmışdır. Zərərvericilərə qarşı mübarizə bir dəfə

2 iyunda trips və mənənəyə qarşı “Mosetam-20SP” pereparatı ilə aparılmışdır.

Cədvəl 2. Təcrübə sahəsində nəmlik ehtiyatı

s/s	Sortun adı	Əkin sxemi	Gübrə norması t.e.m, kq		Suvarma rejimi	Suvarma qabağı torpaqda olan nəmlik,			
			N	P		Tarix	Nəmlik, %	Tarix	Nəmlilik, %
1	Gəncə-80	60x15x1	90	100	65-70-65	4-10/7	15.0	4/8	15.9
2	-	60x15x1	90	100	//	-	-	-	-
3	-	60x20x1	150	100	//	-	-	-	-
4	-	60x15x1	150	100	//	-	-	-	-
5	-	60x20x1	90	100	70-70-65	27/6	16.2	7/8	16.0
6	-	60x15x1	90	100	//	-	-	-	-
7	-	60x20x1	150	100	//	-	-	-	-
8	-	60x15x1	150	100	//	-	-	-	-

Elmi ədəbiyyatların təhlilinə və AzETPI-nin çox illik təcrübələrinin nəticələrinə əsaslanaraq bu qənaətə gəlinir ki, vahid sahədən stabil yüksək məhsul almaq üçün becərilən bitkilərin biomorfologiyasına uyğun aqrotexnika tətbiq edilməlidir.

Cədvəl 3. Gəncə-80 pambıq sortunun təsərrüfat qiymətli göstəriciləri

s/s	Əkin sxemi	Suvarma rejimi %	Gübrə norması t.e.m, kq		Bitkinin boyu, sm	Simpodial budaqlar, əd	koldakı qozalar, əd	qozanın çəkisi, g	iki sıxlığı min/ə	Məhsuldarlıq, sen/ha
			N	P						
1	60x15x1 bitki	65-70-65	90	100	60.5	9.4	6.9	5.2	107.0	34.9
2	60x20x1		90	100	61.4	10.0	7.5	5.2	82.0	31.2
3	60x15x1		150	100	62.6	9.9	6.7	5.2	103.0	35.0
4	60x20x1		150	100	67.8	10.7	8.1	5.2	81.0	31.3
5	60x15x1	70-70-65	90	100	67.2	10.1	6.1	5.2	103.0	32.5
6	60x20x1		90	100	63.3	10.8	7.5	5.2	81.7	31.3
7	60x15x1		150	100	67.5	11.2	6.8	5.2	101.5	34.6
8	60x20x1		150	100	62.9	11.5	8.0	5.2	81.0	32.2

Tagiyev R.Ə. və b., qənaətinə görə pambığın bitki sıxlığı sortun budaqlanma tipinə uyğun seçilməlidir. Yuldaşov.C. və b., Burlakova S.Ş. və b. Hər bir sortun özünə məxsus qida normasının olmasını müəyyən etmişlər. Curakulov və b. isə qida maddələrini suvarma suyu ilə birlikdə verdikdə məhsuldarlığın artmasına nail olmuşlar. Marlamova D.S. təcrübələrlə sübut etmişdir ki, AzNİXİ-104 sortu 60x12x1, AzNİXİ-170 sortu isə 60x15x1 bitki sxemində, optimal gübrə normasında və 70-70-65% suvarma rejimində daha məhsuldar olur. Mil-Qarabağ bölgəsində (Marlamova D.S., Muxtarov Z.) Muğan -395 sortu üçün 60x15x1 bitki sxemi səmərəli olmuşdur.

2012-2014-cü illər ərzində Gəncə-80 pambıq sortu ilə aparılan tədqiqat işinin fenoloji müşahidələrinin nəticələri 3 sayılı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəldən aydın olur ki, Gəncə-80 pambıq sortu 60x15x1 bitki sxemində hər iki suvarma rejimində və gübrə normasında daha üstün olmuşdur. Belə ki, məhsuldarlıq 60x15x1 bitki sxemində variantlar üzrə

34,9; 35,0; 32,5 və 34,6 sen/ha olduğu halda 60x20x1 bitki sxemində müvafiq olaraq 31,2; 31,3; 31,3; və 32,2 sen/ha olmuşdur. Gübrə normasına görə məhsul artımı 1-ci və 3-cü variantlar arasında cəmi 0,1 sen/ha, 5-ci və 7-ci variantlar arasında isə 2,1 sen/ha olmuşdur. Bu isə o deməkdir ki, 65-70-

65% suvarma rejimində Azot gübrəsinin 60 kq artırılması səmərəsiz olmuşdur. 70-70-65% suvarma rejimində isə məhsul artımı 2 sen/ha təşkil etmişdir.

60x20x1 bitki sxemində ən yüksək məhsul 32.2 sen/ha 70-70-65% suvarma rejimində, N₁₅₀P₁₀₀ variantında alınmışdır, lakin bu göstərici 65-70-65% suvarma relimində və N₉₀ P₁₀₀ gübrə norması variantında alınan məhsuldarlıqdan cəmi 0,9 sen /ha artıqdır. Suvarma rejiminə görə 60x15x1 bitki sxemində məhsuldarlıq 65-70-65% variantında, 70-70-65% variantı ilə müqayisədə 0,4-2,4 sen/ha yüksək olmuşdur.

Beləliklə, alınmış nəticələrin təhlili göstərir ki, Gəncə-80 pambıq sortu üçün səmərəli bitki sıxlığı 60 sm-lik cərgə arası məsafə üçün 15 sm-də bir bitki saxlamaqdır, yəni hektarda 110000 bitki. Sortun mineral gübrələrə təlabatı yüksək deyil, N₉₀ kq normada N₁₅₀ kq normadan daha səmərəlidir. 65-70-65% suvarma rejimi 70-70-65% suvarma rejimindən faydalıdır və sortun potensial imkanlarının istifadə olunmasına şərait yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Бурлакова Ш.Ш.- Агротехника и продуктивность различных сортов хлопчатника. Ж. «Х-во» № 9 1966.
2. Джуракулов Б. и др.- Производственные опыты с загущенными посевами. Ж. «Х-во» № 3 1975.
3. R.Q.Həsənov, D.S.Marlamova-Yeni yaradılmış “Gəncə-103” və “Gəncə- 110” pambıq sortlarının optimal aqrotexnologiyası. Azərbaycan Aqrar Elmi N 1-2 2012.
4. D.S.Marlamova, Z.M.Muxtarov- Azərbaycan SSR-də pambıqçılığın intensivləşdirilməsi. Bakı 1990.

Каждый выращиваемый сорт должен обладать собственной технологией (схемой возделывания, нормой удобрения и режимом орошения). В противном случае, высокоурожайный сорт за короткое время может абсолютно выйти из градации. С этой целью сорт хлопчатника Гянджа-80 был исследован при 2 густотах стояния, 2 удобрительных нормах и 2 режимах орошения, в результате чего выявилось потенциальное возмозможность урожайности при густоте стояния 60x15-1, $N_{90}P_{100}$ кг удобрительной и нормы и 65-70-65%-х режиме орошения.

Ключевые слова: сорт, хлопчатник, густота стояния, нормы удобрений, режимы орошения, агротехнология, урожайность.

Aqrotechnology of the cotton variety Gandja-80

R.G.Hasanov, D.S.Marlamova

Every cultivated variety must have its own growing scheme, fertilizer norms and irrigation regimes and technologies. Otherwise the variety with high yielding performance may be lost. With this purpose the variety Gandja-80 was researched at 2 plant density, 2 fertilizer norms and 2 irrigation regimes. At the result it became clear that the variety was high yielding when there was applied 60x15-1 plant density, $N_{90}P_{100}$ kg fertilizer norm and 60-70-65% irrigation regime.

Key words: variety, cotton plant, plant density, fertilizer norms, irrigation regimes, agrotechnology, yielding.

